

The University of Tehran Press

The Role of International Organizations in Addressing Environmental Damages and Crimes

Ahmad Momenirad^{1✉} | Parichehr Ghanbari²

1. Corresponding Author; Associate Professor., Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: Momenirad@ut.ac.ir
2. Ph.D. in International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran (Alborz campus), Tehran, Iran. Email: pa.ghanbari@ut.ac.ir

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article	Alongside the expansion of irreparable, severe, and persistent environmental damage and its impacts, which threaten the fundamental foundations of human life and security, international law is inevitably compelled to utilize its capacities to combat the rise of crimes stemming from pollution and environmental destruction. Given the inadequacy of the regime governing compensation for environmental damage caused by destruction and pollution, serious action by states against environmental crimes is unavoidable. Although the principle of state sovereignty and the prohibition of interference in their territories are fundamental principles of international law, the principle of sovereignty in international environmental law is not absolute and is conditioned on the non-harmful use of land. International documents, such as customary law and international treaties, emphasize the need to combat environmental crimes resulting from destruction and pollution. Therefore, to optimally utilize these documents in implementing international rules and regulations, international organizations and entities—whether arising from the will of states and peoples, international organizations, their affiliated bodies, or even international and regional courts—play a crucial role. This writing examines the performance of the said influential components regarding the existing capacities in customary law and treaties, and even in creating the necessary grounds for states to exercise more effective jurisdiction in combating environmental crimes. It has been determined that these institutions and organizations can provide the necessary foundations for practical action against environmental crimes resulting from destruction and pollution.
Pages: 1787-1811	
Received: 2022/03/29	
Received in revised form: 2023/04/12	
Accepted: 2023/06/26	
Published online: 2025/09/23	
Keywords: <i>environmental crimes, protection of the environment, basic human rights, international and institutions organizations</i>	
How To Cite	Momenirad, Ahmad; Ghanbari, Parichehr (2025). The role of international organizations in dealing with environmental damages and crimes. <i>Public Law Studies Quarterly</i> , 55 (3), 1787-1811. DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2023.345194.3118
DOI	10.22059/JPLSQ.2023.345194.3118
Publisher	University of Tehran Press.

نقش سازمان‌های بین‌المللی در مقابله با آسیب‌ها و جرائم زیست‌محیطی

احمد مؤمنی‌راد^۱ | پریچهر قنبری^۲

۱. نویسنده مسئول؛ دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

رایانامه: Momenirad@ut.ac.ir

۲. دانش‌آموخته دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران (پردیس البرز)، تهران، ایران.

رایانامه: pa.ghanbary@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی صفحات: ۱۷۸۷-۱۸۱۱ تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۰۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۱/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۰۵ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱ کلیدواژه‌ها: جرائم زیست‌محیطی، حفاظت از محیط زیست، حقوق اساسی بشر، مقابله با آسیب‌های زیست‌محیطی، نهادها و سازمان‌های بین‌المللی.	همگام با گسترش آسیب‌های جبران‌ناپذیر، شدید، پایدار و گسترده زیست‌محیطی و بروز تأثیرات آن که پایه‌های اصلی حیات بشری و امنیت را به خطر انداخته است، حقوق بین‌الملل ناگزیر از به‌کارگیری ظرفیت‌های خود جهت مقابله با گسترش جرائم ناشی از آلودگی‌ها و تخریب‌های زیست‌محیطی است. با توجه به ناکافی بودن رژیم حاکم بر جبران خسارات زیست‌محیطی ناشی از تخریب و آلودگی‌ها، مقابله جدی دولت‌ها با جرائم زیست‌محیطی اجتناب‌ناپذیر است. اگرچه اصل حاکمیت دولت‌ها و منع مداخله در قلمرو آنان از اصول اساسی حقوق بین‌الملل است، اصل حاکمیت در حقوق بین‌الملل محیط زیست مطلق نبوده و مشروط به استفاده غیرزیانبار از سرزمین است. در اسناد بین‌المللی همچون عرف و معاهدات بین‌المللی، بر موضوع مقابله با جرائم زیست‌محیطی ناشی از تخریب و آلودگی تأکید شده است، از این‌رو برای استفاده مطلوب از این اسناد در اجرای قواعد و مقررات بین‌المللی، سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی اعم از نهادهای برخاسته از اراده دولت‌ها و ملت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و ارکان وابسته به آنان و حتی محاکم بین‌المللی و منطقه‌ای نقش مؤثری ایفا می‌کنند. در این نوشته با بررسی عملکرد مؤلفه‌های تأثیرگذار یادشده در زمینه ظرفیت‌های موجود در عرف و معاهدات و حتی در ایجاد زمینه‌های لازم برای اعمال صلاحیت مؤثرتر دولت‌ها در مقابله با جرائم زیست‌محیطی مشخص شده است که این نهادها و سازمان‌ها می‌توانند زمینه‌های لازم را جهت اقدام عملی در مقابله با جرائم زیست‌محیطی ناشی از تخریب و آلودگی به‌وجود آورند.
استناد	مؤمنی‌راد، احمد؛ قنبری، پریچهر (۱۴۰۴). نقش سازمان‌های بین‌المللی در مقابله با آسیب‌ها و جرائم زیست‌محیطی. <i>مطالعات حقوق عمومی</i> ، ۵۵ (۳)، ۱۷۸۷-۱۸۱۱. DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2023.345194.3118
DOI	10.22059/JPLSQ.2023.345194.3118
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

از آنجا که اثر کنش‌های انسانی بر زیست‌بوم عمیق و اغلب بازگشت‌ناپذیر است، هم‌اکنون محیط‌زیست جهانی در حال تجربه بحران‌های نوینی است که با بحران‌های پیشین قابل قیاس نیست و جامعه بشری وظیفه دارد در برابر آنچه حق حیاتش را تهدید می‌کند، دست به اقدام مؤثری بزند. اگرچه اقدامات صورت گرفته در جامعه بین‌المللی تاکنون در تدوین قواعد و مقررات الزام‌آور در حفاظت از محیط زیست بشری نسبتاً مؤثر بوده است، در خصوص کاربرد این قواعد، جامعه بین‌المللی در مقابله با جرائم زیست‌محیطی دچار چالش‌هایی است. از این‌رو توجه به اینکه چگونه می‌توان برای جلوگیری از تخریب محیط‌زیست کاری انجام داد و چه راهی پیش روی دولت‌ها برای انجام اقدامات فوری وجود دارد، بسیار ضروری و بااهمیت است. تخریب محیط‌زیست یک مشکل جهانی است، مسائلی مانند گرم شدن کره زمین و نازک شدن لایه ازن نه فقط یک کشور، بلکه کل جهان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در دهه‌های اخیر، حقوق بین‌الملل مجموعه‌ای مستحکم از حقوق کیفری بین‌المللی ایجاد کرده، اما در مورد قواعد محیط‌زیست چنین کاری نکرده است. در واقع، یک رژیم خاص از قواعد در حقوق کیفری بین‌المللی محیط‌زیست در حال حاضر به‌سادگی وجود ندارد که تخریب محیط‌زیست را به‌صورت مشخص و ذکر مصادیق جرم‌انگاری کند. بسیاری از حقوق‌دانان و سازمان‌های بین‌المللی ذی‌ربط در حال تغییر رویه در این امر هستند تا تخریب محیط‌زیست را به یک جرم بین‌المللی تبدیل کنند. مدافعان محیط‌زیست می‌خواهند جرم «اکوسید»^۱ به‌عنوان پنجمین جنایت بین‌المللی لحاظ شود که توسط دادگاه کیفری بین‌المللی^۲ قابل رسیدگی باشد. اما اینکه آیا این کارزار عملی است و یا می‌تواند هدف حفاظت از محیط زیست را محقق کند، موضوعی قابل تأمل است. در آوریل ۲۰۱۰ پولی هیگینز^۳ پیشنهاد داد که جرائم زیست‌محیطی به‌عنوان پنجمین جرم تحت صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان جنایت علیه صلح به صلاحیت‌های دیوان اضافه گردد. این پیشنهاد اساسنامه رم را اصلاح می‌کند تا اکوسید را به‌عنوان پنجمین جرم علیه صلح در نظر بگیرد. اقدام هیگینز سبب ایجاد کارزار بزرگ‌تری در مقابله با جرائم زیست‌محیطی در اروپا شد، به‌نحوی که در ۱۵ اکتبر ۲۰۱۶ دادگاهی در لاهه برگزار شد و یک شرکت را مسئول جرم

1. Ecocide

2. International Criminal Court (ICC)

۳. پولی هیگینز یک وکیل و نویسنده است که از رویکرد متفاوتی برای جلوگیری از تخریب سیاره زمین حمایت می‌کند. وی در سال ۲۰۱۰ تلاش‌های خود برای ارائه پیشنهاد اضافه کردن جرم اکوسید به‌عنوان پنجمین موضوع تحت صلاحیت رسیدگی‌های دیوان کیفری بین‌المللی را به انجام رساند و در همان سال چنین پیشنهادی را به سازمان ملل متحد ارائه کرد. خانم هیگینز در سال ۲۰۱۱ کتابی با عنوان ریشه‌کن کردن اکوسید: قوانین و حکمرانی برای جلوگیری از نابودی سیاره ما را منتشر کرد.

اکوسید اعلام کرد (Greene, 2019: 12). اما با توجه به وضعیت وخیم محیط‌زیست از نظر افزایش بی‌رویه روند ایجاد آلودگی‌ها، تا به سرانجام رسیدن این ایده‌ها و تدوین قواعد مربوط به آن، حق حیات و سلامتی بشر و سایر ساکنان این سیاره به نحو جبران‌ناپذیری دچار آسیب می‌گردد و از این‌رو دولت‌ها، نهادها^۱ و سازمان‌های بین‌المللی^۲ ذی‌ربط، در جهت جلوگیری از بروز یک فاجعه کنترل‌نشده، و خارج شدن زمین از حیز انتفاع بایستی از ظرفیت‌های موجود در قواعد و مقررات حقوق بین‌الملل بهره ببرند و در مقابله با تخریب و آلودگی محیط‌زیست بیش از این تلاش کنند. مطرح کردن این پرسش که اساساً، نهادها و سازمان‌های بین‌المللی در مقابله با جرائم زیست‌محیطی نقشی دارند یا خیر و یا با فرض وجود نقش، عملکرد نهادها و سازمان‌های بین‌المللی در چه حدودی می‌تواند زمینه‌ساز مقابله جدی با جرائم زیست‌محیطی بین‌المللی باشد. با توجه به بررسی‌های به‌عمل‌آمده در این پژوهش، فرض بر این است که نهادها و سازمان‌های بین‌المللی که ارتباط مستقیمی نیز با موضوع و مسائل زیست‌محیطی ندارند، با عملکرد و اقدامات خود، می‌توانند زمینه‌ساز مقابله جدی با جرائم زیست‌محیطی بین‌المللی باشند.

مسئله عمده‌ای که در این نوشته بررسی می‌شود این است که اقدامات و عملکرد همه نهادها و سازمان‌های بین‌المللی مؤثر و همچنین محاکم بین‌المللی و منطقه‌ای چون دیوان کیفری بین‌المللی، دیوان اروپایی حقوق بشر و دیوان آمریکایی حقوق بشر، نهادهای نظارتی بین‌المللی چون شورای حقوق بشر، کنوانسیون‌های حقوق بشری چون کنوانسیون حقوق کودک و ارکان اصلی سازمان ملل متحد به‌عنوان مؤلفه‌های عمده و تأثیرگذار در چه حدودی در مقابله با جرائم زیست‌محیطی مؤثر است. افزون‌بر این ظرفیت دولت‌ها در تحمل فشار نهادها و سازمان‌های بین‌المللی ذی‌ربط در مسائل زیست‌محیطی جهت تغییر رویکرد آنان در بازبینی مقررات داخلی جهت مقابله با جرائم زیست‌محیطی در این نوشته مورد مذاقه قرار گرفته و با تقسیم‌بندی نهادها و سازمان‌های بین‌المللی به نهادهای قضایی، حقوق بشری و سایر نهادهای تأثیرگذار به موضوع پرداخته شده است. در بررسی‌های به‌عمل‌آمده از آثار علمی محققان

۱. منظور از نهاد بین‌المللی، مجموعه قواعد و ارگان‌های حاکم بر مناسبات میان اعضای جامعه بین‌المللی است، دسته‌ای از نهادها برخاسته از مقررات حقوق بین‌الملل هستند که «نهادهای حقوقی بین‌المللی» نامیده می‌شوند. این‌گونه نهادها مشتمل بر تشکلهای جمعی و قواعد تأسیسی هستند که بر اساس حقوق بین‌الملل ایجاد شده‌اند همچون کشورها، سازمان‌های بین‌المللی، معاهدات بین‌المللی، داوری بین‌المللی، دیوان بین‌المللی و مانند اینها. برای مطالعه بیشتر، ر.ک: ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۸: ۲.
۲. سازمان‌های بین‌المللی به تجمعی از دولت‌ها اطلاق می‌شود که بر اساس یک سند تأسیس (معاهده) تشکیل می‌شود و اعضای آن اهداف مشترکی را در چارچوب نهادها و کارگزاری‌های ویژه با فعالیت مستمر و مداوم دنبال می‌کنند. برای مطالعه بیشتر، ر.ک: موسی‌زاده، ۱۳۹۷: ۲۹. در اینجا منظور از بحث علاوه‌بر سازمان‌ها، نهادها و ارکان وابسته به آنان نیز است.

در خصوص مسائل و مشکلات زیست‌محیطی ناشی از جرائم زیست‌محیطی و نقش نهادها و سازمان‌های بین‌المللی در فراهم کردن زمینه‌های لازم جهت مقابله جدی با جرائم زیست‌محیطی بین‌المللی به‌صورت پراکنده عملکرد برخی نهادها و سازمان‌ها بررسی شده است، اما در تحقیق حاضر نقش و عملکرد، تعداد بیشتری از نهادها و سازمان‌های بین‌المللی که به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم با موضوع محیط زیست مرتبط‌اند، بررسی شده است. گردآوری و تجزیه و تحلیل مطالب در این نوشته به روش توصیفی-تحلیلی، با مطالعات کتابخانه‌ای و استفاده از اسناد بین‌المللی انجام گرفته است.

۲. محاکم و نهادهای قضایی بین‌المللی

عملکرد برخی از نهادها و محاکم قضایی بین‌المللی در ایجاد زمینه‌های لازم جهت مقابله با جرائم زیست‌محیطی بین‌المللی بسیار مؤثر و شایان توجه است. دیوان کیفری بین‌المللی، دیوان دادگستری بین‌المللی، به‌عنوان دو نهاد قضایی مطرح بین‌المللی در جریان رسیدگی به پرونده‌های زیست‌محیطی با توجه دادن دولت‌ها به قواعد الزام‌آور زیست‌محیطی بین‌المللی و با ارائه نظره‌های جداگانه قضات این نهادها می‌توانند زمینه ایجاد رویه مناسب جهت مقابله دولت‌ها با جرائم زیست‌محیطی را فراهم آورند.

۲.۱. دیوان کیفری بین‌المللی و جرائم زیست‌محیطی

در ژوئن ۲۰۲۱ تلاش‌هایی در دیوان کیفری بین‌المللی^۱ جهت ارائه تعریفی از اکوسید و نیز اضافه کردن آن به‌عنوان پنجمین جرم بین‌المللی تحت صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی به انجام رسید. در این تعریف موضوعات خاصی مدنظر قرار گرفته است. مسئله بااهمیت در این زمینه این است که جدی‌ترین جرائم مورد توجه جامعه جهانی می‌تواند به‌عنوان دغدغه جامعه بین‌المللی و تحت صلاحیت دیوان بررسی شود. اگرچه دستیابی به تعریفی واحد در مشخص کردن مصادیق دقیق اکوسید دشوار است، وصف جدی بودن جرائم زیست‌محیطی برای جامعه جهانی بیانگر دغدغه‌ای بزرگ است و سوابق مباحث مطرح‌شده در موضوع جرائم زیست‌محیطی نیز می‌تواند راهگشا باشد، همچنان که چهار جنایتی که در حال حاضر در اساسنامه رم ذکر شده است، همه دارای سابقه طولانی و پیچیده‌ای هستند. علاوه بر این، سه مورد از جرائم موجود را که به

۱. دیوان بین‌المللی کیفری یک نهاد بین‌المللی است که بر اساس منشور رم در یک کنفرانس بین‌المللی متشکل از نمایندگان تام‌الاختیار کشورها در ۱۷ ژوئیه ۱۹۹۸ تشکیل شد. این کنفرانس که به موجب تصمیم مجمع عمومی سازمان ملل متحد در رم برگزار شده بود، با ۱۲۰ رأی موافق ۷ رأی مخالف (چین، عراق، اسرائیل، لیبی، قطر، آمریکا و یمن) و ۲۱ رأی ممتنع به تصویب رسید و در ۱ ژوئیه ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا شد. برای مطالعه بیشتر، رک: زمانی، ۱۳۹۶: ۳۶۰

آسیب شدید به انسان، یا به قصد نابودی کل یا بخشی از یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی (نسل‌کشی، ماده ۶)، حمله به جمعیت غیرنظامی (جنایات علیه بشریت، ماده ۷)، یا اقدام علیه تمامیت ارضی یک کشور (جرم تجاوز، ماده ۸ مکرر) مربوط می‌شوند، می‌توان با جرائم زیست‌محیطی مرتبط دانست. به نظر می‌رسد هیچ‌یک از جرائمی که رسیدگی به آنها در صلاحیت دیوان کیفری است، مبنای مفهومی خسارات صرفاً زیست‌محیطی را در بر ندارد از طرف دیگر آسیب‌هایی که به‌عنوان جنایات جنگی در ماده ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی ذکر شده است، مشمول جرائم و خسارات زیست‌محیطی نیز می‌شوند، زیرا این حملات سبب آسیب گسترده، طولانی‌مدت و شدید به محیط طبیعی خواهد شد (موضوع ماده ۸، بند ۲ اساسنامه دیوان)، اما مسئله این است که این‌گونه حملات بایستی در چارچوب درگیری مسلحانه بین‌المللی رخ دهد تا مشمول تعاریف موجود شود، از این رو این موضوع در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به صورت محدود مورد توجه قرار گرفته است. درحالی‌که بیشترین تخریب‌ها و آسیب‌های زیست‌محیطی در زمان صلح اتفاق می‌افتد، اما با استناد به این ماده، دیوان نمی‌تواند صلاحیت خود را در رسیدگی به جرائم زمان صلح احراز کند مگر اینکه در شرایطی، دادستان دیوان این‌گونه جرائم را به موضوعات تحت صلاحیت دیوان مرتبط کند. دادستان دیوان در سال ۲۰۱۶ به‌عنوان یک روش در پذیرش پرونده جرائم زیست‌محیطی این موضوع را مورد بحث قرار داده است. وی اعلام کرده است مواردی را که جرائم به استفاده از تخریب محیط زیست، بهره‌برداری غیرقانونی از منابع طبیعی یا تصرف غیرقانونی زمین مربوط باشد، در دیوان قابل بررسی است (دفتر دادستان ۲۰۱۶). در کنوانسیون ENMOD نیز «شدت و گستردگی» یا «شدت و طولانی‌مدت بودن» به‌عنوان وصف عمل مجرمانه در خصوص جرائم زیست‌محیطی عنوان شده است (Voigt, 2021: 570).

۲.۲. اساسنامه رم و مفهوم جرائم زیست‌محیطی

در اساسنامه رم آمده است که «جدی‌ترین جرائمی که موضوع نگرانی جامعه جهانی به‌طور کلی» باشد به‌عنوان عنصر مهمی در تعیین جرائم تحت صلاحیت این دیوان تعیین‌کننده است (Minha, 2021: 6). این موضوع می‌تواند گامی عظیم در جهت پاسخگویی در برابر جلوگیری از آسیب‌های زیست‌محیطی باشد. در میان دسته‌های مختلف جنایات تحت صلاحیت در رسیدگی‌های دیوان کیفری که در اساسنامه رم آمده است، دسته جنایات علیه بشریت، احتمالاً بیشترین ارتباط به پیگرد قانونی جرائم زیست‌محیطی در زمان صلح را دارد زیرا به هیچ‌یک از انواع درگیری مسلحانه احتیاج ندارد. به نظر می‌رسد زبان عناصر مختلف این دسته از جرائم و برخی اعمال مجازات‌پذیر آن به آزادی تفسیرهای خلاقانه بستگی دارد. بنابراین این امر تا حد زیادی به تمایل دادستان و دادگاه برای فزاینده رفتن از مرز

تعاریف بستگی دارد که دامنه جرائم بین‌المللی موجود را گسترش دهد تا اشکال جدید آسیب‌های زیست‌محیطی را تحت پوشش قرار دهد. این رویکرد توسط آخرین «سیاست‌نامه و اولویت‌بندی» که در سپتامبر ۲۰۱۶ توسط دفتر دادستان^۱ "OTP" دادگاه کیفری بین‌المللی صادر شد، پشتیبانی می‌شود که هدف از آن تحت پیگرد قرار دادن جرائمی است که به تخریب محیط زیست منجر می‌شود. حمایت اضافی از این مفهوم در پیوند کاملاً اثبات‌شده بین تخریب محیط زیست و حقوق بشر، به‌ویژه حق زندگی است. ممکن است ادعا شود از آنجا که آسیب‌های زیست‌محیطی و حقوق بشر در بسیاری از موارد به‌طور تفکیک‌ناپذیری با یکدیگر در هم آمیخته شده‌اند، جرائمی که در اساسنامه رم ذکر شده است باید این‌گونه تفسیر شود که در مواردی که بشر و بنیادی‌ترین حقوق او به دلیل جرائم زیست‌محیطی تحت تأثیر قرار می‌گیرد آن موارد تحت رسیدگی دیوان، قرار گیرد. مطابق این رویکرد، اگر جرائم زیست‌محیطی از نظر تهدیدی که برای انسان ایجاد می‌کنند، نتیجه‌ای مشابه سایر جرائم بین‌المللی به همراه داشته باشد و عناصر مختلف جرم موجود از طریق تفسیر هدفمند برآورده شوند، بدون شک با جرائم زیست‌محیطی متفاوت از قبل برخورد می‌شود. با توجه به ضرورت توجه به عواقب تخریب‌های زیست‌محیطی و ماهیت برگشت‌ناپذیری و جبران‌ناپذیری ناشی از آنها، بررسی امکان استفاده از عناوین و موضوعات کنونی تحت صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در اساسنامه و تطبیق جرائم صورت گرفته با عنوان وصف اعمال مجرمانه تحت صلاحیت دیوان برای پیگرد قانونی جرائم زیست‌محیطی، حداقل در این مرحله نباید نادیده انگاشته نشود (Minha, 2021: 8). دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان تنها محکمه کیفری بین‌المللی که دارای صلاحیت مقابله با جرائم بین‌المللی مشخصی است، ظرفیت لازم برای ایجاد زمینه‌های مناسب در مقابله با جرائم زیست‌محیطی در حالت صلح را نیز دارد. یکی از ارکان این دیوان دادستان است که می‌تواند بر اساس اطلاعات دریافتی از یک وضعیت و ارزیابی مقدماتی و در صورت وجود مبانی معقول برای ادامه تحقیق مطابق ماده ۱۵ اساسنامه، اجازه تحقیق را در مورد آن وضعیت از شعبه مقدماتی، رأساً آغاز کند. حال چنانچه دادستان تشخیص دهد که وضعیت در دست بررسی صلح و امنیت بین‌المللی را مورد مخاطره قرار داده است، می‌تواند تحقیقات خود را پیگیری کند. با ارجاع وضعیتی از سوی شورای امنیت نیز دادستان می‌تواند اقدام به بررسی کند و شورای امنیت نیز زمینه همکاری بین دولت‌ها و دادستان را فراهم کند از این‌رو وضعیت‌های خطرناک در حوزه جرائم زیست‌محیطی که می‌توانند صلح و امنیت بین‌المللی مورد تهدید و مخاطره قرار دهند در معرض بررسی توسط دیوان از طریق شورای امنیت هستند.

۳.۲. دیوان بین‌المللی دادگستری (I.C.J) و نقض قواعد زیست‌محیطی

دیوان بین‌المللی دادگستری و سایر مراجع قضایی و داوری بین‌المللی در بررسی پرونده‌های مربوط به محیط زیست نقش مهمی به‌ویژه از طریق صدور آرا و رویه‌های قضایی در توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست داشته‌اند. در برخی از آرا و رویه‌ها قواعد و اصول جدیدی مطرح می‌شوند که می‌تواند در ایجاد رویه و عرف بین‌المللی مؤثر باشد. جایگاه ویژه دیوان بین‌المللی دادگستری (I.C.J) به‌عنوان ارگان قضایی سازمان ملل متحد و توانایی این نهاد در شکل‌دهی قواعد بین‌المللی و همچنین تقویت آگاهی عمومی در میان دولت‌ها و ملت‌ها تأثیر بی‌بدیلی در ایجاد رویه مناسب در مقابله جدی با جرائم زیست‌محیطی دارد. ارائه نظره‌های مشورتی دیوان با درخواست مجمع عمومی سازمان ملل متحد می‌تواند تأثیر کلی‌تر و بیشتری در شکل‌گیری عرف و سپس قواعد بین‌المللی داشته باشد، از این‌رو هرگونه تصمیم بر ارائه نظره‌های مشورتی مبنی بر جرائم زیست‌محیطی به ایجاد رویه خاصی در نظام بین‌المللی منجر خواهد شد. پس از تشکیل کنفرانس تغییرات آب و هوایی در سال ۱۹۹۰ و پس از آن کند شدن روند مذاکرات در راستای کنترل آلودگی‌هایی که به تأثیر جدی در تغییرات آب و هوایی می‌منجر شوند، ایده طرح دعاوی حقوقی مربوط به ایجاد آلودگی‌ها شکل گرفت این پیشنهاد برای اولین بار در سال ۲۰۱۵ توسط جزیره پالاو با ارائه یک درخواست به مجمع عمومی سازمان ملل متحد مبنی بر درخواست نظر مشورتی توسط مجمع از دیوان دادگستری بین‌المللی (I.C.J) مطرح شد. یک سال بعد در سال ۲۰۱۶ ایده درخواست نظر مشورتی در مورد تغییرات اقلیمی از طرف اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت^۱ در کنگره حفاظت از طبیعت در هاوایی مطرح شد. در این کنگره اعضا خواستار آن شدند که مجمع عمومی سازمان ملل متحد از دیوان بین‌المللی دادگستری در خصوص وظایف دولت‌ها در کنترل آلودگی‌ها و ایجاد اطمینان در تعهد به کاهش گازهای گلخانه‌ای نظر مشورتی بخواهد، اما متأسفانه این خواسته هرچند مایه امیدواری در پیشبرد مبارزه با جرائم زیست‌محیطی است، اما تاکنون محقق نشده است (Daniel, 2017: 690).

با توجه به آرای قضایی که در ارجاع پرونده‌های زیست‌محیطی به دیوان بین‌المللی دادگستری صادر شده است، تقریباً می‌توان مدعی شد که در اکثر آرای صادرشده قضات دیوان با رویکرد حمایت از محیط زیست اقدام به صدور رأی کرده‌اند. در اعلامیه‌های قضات دیوان نیز این موضوع به چشم می‌خورد. دیوان در دعاوی میان شیلی و بولیوی با موضوع استفاده از آب رودخانه شیلالا که از کوه‌های شیلی سرچشمه می‌گیرد و نیز ادعای بولیوی مبنی بر بهره‌برداری غیرقانونی و غیرمنصفانه شیلی از این آب‌ها و در نتیجه بروز خطرهای

1. International Union for Conservation of Nature (IUCN)

خسارات زیست‌محیطی در بولیوی که در سال ۲۰۱۶ مطرح شد و نیز در آخرین نظر قضایی خود در خصوص این پرونده که در اول دسامبر ۲۰۲۲ اعلام شد، عنوان می‌دارد با توجه به اینکه شیلی و بولیوی هیچ‌کدام عضو کنوانسیون ۱۹۹۷ در خصوص استفاده غیر کشتیرانی از مسیر آب‌های بین‌المللی نیستند، بنابراین این دعوا تحت نظارت حقوق بین‌الملل عرفی مطرح شده و قواعد حقوق بین‌الملل عرفی در خصوص استفاده منصفانه از آب‌ها در مسیر رودخانه سیللا جاری می‌شود. دیوان همچنین خاطرنشان می‌سازد که ماده ۲ کنوانسیون ۱۹۹۷ در خصوص استفاده غیر کشتیرانی از آب‌های بین‌المللی منعکس‌کننده حقوق عرفی در استفاده از این آبراه‌ها است (Dispute over the Status (Chile v. Bolivia) 2022: 28-38)

۳. نهادها و سازمان‌های حقوق بشری و جرائم زیست‌محیطی

نقش و عملکرد نهادها و سازمان‌های حقوق بشری در پیوند حقوق بشر با حقوق محیط زیست و توجه به حفاظت و حمایت از سلامت محیط زیست به‌عنوان یکی از پایه‌های حفظ حقوق بشر حائز نقش تعیین‌کننده و اساسی در مقابله جدی با جرائم زیست‌محیطی و ایجاد زمینه جهت مقابله جدی دولت‌ها با تخریب و آلودگی ناشی از جرائم زیست‌محیطی بین‌المللی است. حق بر محیط زیست یکی از شاخه‌های حقوق بشر است و هدف نهایی از احقاق این حق علاوه بر تأمین منافع مستقیم و بدون واسطه دولت‌ها، منفعت بشری و بهبود سرنوشت آنان را نیز در بردارد. برخورداری از محیط زیست سالم برای نوع بشر متضمن و ملازم حفاظت از آن است و انسان علاوه بر برخورداری از این حق تعهد حفاظت از آن را نیز بر دوش دارد، از این رو حق بر داشتن محیط زیست سالم به‌عنوان یک حق اساسی و بنیادین جای خود را در مجموعه حقوق بشر باز کرده است و به‌عنوان بخشی از حمایت از حق حیات است (مؤمنی راد و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۴).

۱.۳. شورای حقوق بشر و تلاش در ایجاد پیوند میان حقوق بشر و حق بر محیط زیست سالم

در ۸ اکتبر ۲۰۲۱، شورای حقوق بشر^۱ سازمان ملل متحد با تصویب قطعنامه ۴۸/۱۳ برای نخستین بار حق بر محیط‌زیست پاک، سالم و پایدار را به‌عنوان یک حق بشری به رسمیت شناخت و از کشورهای عضو سازمان ملل متحد خواست تا برای اعمال این حق با یکدیگر همکاری کنند. پس از آن، شورای حقوق بشر قطعنامه ۴۸/۱۴ مبنی بر تعیین گزارشگر ویژه در خصوص ارتقا و حمایت از حقوق بشر در حوزه تغییرات اقلیمی را تصویب کرد (Savaresi, 2021: 6).

۱. شورای حقوق بشر یک سازمان بین‌الدولی است که در ۱۵ مارس ۲۰۰۶ با هدف نظارت بر اجرای مفاد منشور حقوق بشر در کشورهای عضو سازمان ملل متحد پایه‌ریزی شد.

تصمیمات شورای حقوق بشر سازمان ملل در ۸ اکتبر ۲۰۲۱ حاکی از آن است؛ در مواردی که فعالیت‌های دولت‌ها به‌طور مستقیم و قابل پیش‌بینی منطقی، بر حقوق بشر خارج از قلمرو آنها تأثیر بگذارد و یا رابطه‌ی علیت بین عمل و نقض حق وجود داشته باشد، کمیته حقوق بشر به‌عنوان نهاد اجرایی شورا، تصمیماتی اتخاذ کند حتی اگر دولت‌ها عنوان دارند که انتشار آلودگی‌ها در قلمرو آنها رخ داده است، موضوع استفاده بی‌ضرر از سرزمین بر تمام فعالیت‌های آنان حاکمیت دارد. علاوه بر این، دولت‌ها در قلمرو سرزمینی خود باید اطمینان حاصل کنند که فعالیت‌هایشان انجام تعهدات حقوق بشری را در سایر کشورها خدشه‌دار نمی‌کند. این اقدام همچنین رویکرد جدیدی را در زمینه قطعنامه‌ها و معاهدات زیست‌محیطی در عرصه بین‌المللی در پی خواهد داشت (Savaresi, 2021: 2).

نهادهای بین‌المللی حقوق بشری به‌تدریج، توجه و منابع خود را به تغییرات اقلیمی اختصاص داده‌اند. بین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۱، شورا یازده قطعنامه در مورد حقوق بشر و تغییرات اقلیمی تصویب کرده است. از سال ۲۰۱۱، به‌تدریج تعارضات و هم‌افزایی‌های احتمالی بین تعهدات مربوط به حقوق بشر و تغییرات اقلیمی مورد توجه طرف‌های عضو معاهدات اقلیمی قرار گرفت. توافقنامه پاریس نخستین معاهده بین‌المللی زیست‌محیطی بود که به‌صراحت تعهدات حقوق بشری را در مقدمه خود ذکر کرده و از اعضای خود خواسته است که هنگام توجه به تغییرات اقلیمی، این موارد را نیز مدنظر قرار دهند.^۱

همان‌طور که دیوید بوید، گزارشگر ویژه سازمان ملل برای محیط زیست و حقوق بشر، خاطرنشان کرده است: «همه حقوق بشر در نهایت به یک زیست‌کره سالم بستگی دارد و حق زندگی، برخورداری از بالاترین استانداردهای قابل دستیابی از سلامت جسمی و روانی، حق ما بر غذا، آب، و بهداشت، معیشت و مشارکت در زندگی فرهنگی، و غیره، به همان اندازه مهم و وابسته به حق حیات است. ما این را در سال ۲۰۲۱ می‌نویسیم که همه‌گیری جهانی کووید ۱۹ را مشاهده می‌کنیم که این اتفاق یادآور پیوند ناگسستنی بین محیط زیست و حقوق بشر است. حق داشتن محیط زیست سالم با آسیب‌های زیست‌محیطی در تعارض‌اند» (Boyd & Keene, 2021: 11). رویکرد و عملکرد نهادها و سازمان‌های حقوق بشری می‌تواند حمایت از محیط زیست را در ذیل حمایت از حقوق بشر مطرح کند و در نتیجه نقض این حقوق، نقض حقوق بشر محسوب و در نهایت مقابله با آسیب‌ها و جرائم زیست‌محیطی بخشی از حفاظت از حقوق بشر محسوب خواهد شد. اگر مقابله با جرائم زیست‌محیطی در ذیل عناوین نقض حقوق بشری مطرح شوند، بدون تردید جامعه بین‌المللی در کنترل گسترش تخریب و آلودگی‌های ناشی از جرائم زیست‌محیطی زودتر از سایر ظرفیت‌های موجود در حقوق بین‌الملل به نتیجه خواهد رسید.

1. <https://unfccc.int/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf>

۳.۱.۱. کمیته حقوق کودک و آسیب‌های زیست‌محیطی

کمیته حقوق کودک به‌عنوان یکی از نهادهای نظارتی حقوق بشری نقش اساسی در شکل‌گیری رویه‌های مناسب، جهت مقابله با جرائم زیست‌محیطی دارد. این کمیته می‌تواند از طریق حمایت از حق کودکان در برخورداری از محیط زیست سالم و حمایت از بهداشت و سلامت آنان و تحقق حقوق نسل حاضر و نسل‌های بعدی اقدامات مناسبی را به‌عمل آورد. در ۱۱ اکتبر ۲۰۲۱، کمیته حقوق کودک^۱ سازمان ملل متحد تصمیمات خود را در خصوص دعاوی مطروحه علیه پنج کشور آرژانتین، برزیل، فرانسه، آلمان و ترکیه، به طرفیت ۱۶ شاکی خردسال که مطابق با آیین دادخواهی مندرج در پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک اقامه شده بود، منتشر کرد. بر اساس ادعای خواهان‌ها، خواندگان این دعا در مواجهه با ایجاد و تداوم غیرمسئولانه تغییرات اقلیمی تهدیدکننده حیات از اتخاذ اقدامات پیشگیرانه و احتیاطی لازم به‌منظور احترام، حفاظت و تحقق حق بر زندگی (ماده ۶)، حق برخورداری از بالاترین استانداردهای بهداشت (ماده ۲۴) و حق برخورداری از فرهنگ (ماده ۳۰) مطابق با کنوانسیون حقوق کودک قصور ورزیده‌اند. خواهان‌ها از کمیته درخواست کرده بودند که ادله‌ای به دست آورند مبنی بر اینکه تغییرات اقلیمی یک تهدید برای حقوق کودک است که دولت عضو، به همراه سایر دولت‌ها، با اقدام آگاهانه و بدون توجه به شواهد علمی موجود در زمینه اقدامات لازم به‌منظور جلوگیری و کاهش تغییرات اقلیمی، سبب ایجاد و تداوم بحران آب و هوایی و در نتیجه تهدید حیات، حق بر زندگی، سلامت و منافع عالیه کودکان شاکی شده است. اگرچه کمیته در نهایت دعاوی را به‌علت عدم تحقق کامل فرایند دادرسی داخلی غیرقابل پذیرش اعلام کرد و طرح شکایت در کمیته مربوط به دولت‌های عضو کنوانسیون است، اما عنوان و موضوع دعا می‌تواند در چشم‌انداز مقابله با آسیب‌ها و تخریب‌های زیست‌محیطی و پیگیری شکایات مربوطه از جانب نهادهای حقوق بشری بسیار مؤثر و بااهمیت باشد (para 3.8, CRC/C/88/D/104/2019). در این دعا خواهان‌ها، خواستار توصیه کمیته به دولت‌های خوانده در الزام به بازبینی و اصلاحات لازم در عملکرد خود و الزام به آغاز همکاری و تلاش جمعی در کاهش بحران‌های آب و هوایی، جلوگیری از آسیب بیشتر و تضمین حقوق آنان شدند. کمیته نیز در اعلام نظر خود ابتدا، به‌صراحت اعلام کرد که تعهدات کمیته برای رسیدگی به تغییرات اقلیمی فراسرزمینی است. معیار کمیته برای صلاحیت رسیدگی به این موارد، رویه دادگاه حقوق بشر دول آمریکایی در نظر

۱. کمیته حقوق کودک، نهاد نظارتی کنوانسیون حقوق کودک است که این کنوانسیون در سال ۱۹۸۹ تحت توجهات سازمان به‌عنوان مکمل نظام کلی پیش‌بینی‌شده در منشور جهانی حقوق بشر منعقد شد.

مشورتی ۲۰۱۷ خود درباره محیط‌زیست و حقوق بشر است (Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion Oc-23/17 of November 15, 2017).

به نظر کمیته، این امر دلالت بر آن دارد که «وقتی آسیب فراسرزمینی اتفاق می‌افتد، در صورت احراز رابطه علیت میان فعل یا ترک فعل دولت موردنظر و تأثیر منفی بر حقوق کودکان حاضر در خارج از قلمرو دولت متخلف، زمانی که دولت مبدأ کنترل مؤثری بر منابع انتشار گازهای گلخانه‌ای موردنظر اعمال می‌کند کودکان برای اهداف بند ۱ ماده ۵ پروتکل اختیاری [صلاحیت قضایی] تحت صلاحیت دولتی هستند که منشأ انتشار گازهای گلخانه‌ای در قلمرو آن قرار دارد» (Nolan, 2021: 4). از آنجا که کنوانسیون حقوق کودک یک معاهده بین‌المللی با ماهیت حقوق بشری است که با توصیه مجمع عمومی سازمان ملل تشکیل شد، نهاد نظارتی این کنوانسیون، که به‌عنوان یکی از کمیته‌های نظارت بر اجرای حقوق بشر در رابطه با کودکان است در راستای اجرای ماده ۴ مربوط به رفاه و وضعیت اجتماعی و اقتصادی کودکان و ماده ۲۳ به‌عنوان تضمین حق بر سلامت و برخورداری از بهداشت و محیط زیست سالم که در کنوانسیون مندرج است، نقش شایان توجه و مؤثری را در مقابله با جرائم زیست‌محیطی ناشی از تخریب و آلودگی ایفا کند. با توجه به اینکه این کمیته از نهادهای نظارتی منشور حقوق بشر محسوب می‌شود، از این‌رو می‌تواند حتی دولت‌های غیر عضو را در اجرا و تحقق حقوق کودکان تحت فشار قرار دهد.

۲.۳. کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و محاکم مربوطه، نهادهای منطقه‌ای اروپا در مقابله با جرائم زیست‌محیطی

از آنجا که بخش بزرگی از آسیب‌ها و تخریب‌های زیست‌محیطی از آلودگی‌های هوایی ناشی از تولید گازهای مضر توسط فعالان بخش صنعت در جای جای این سیاره نشأت می‌گیرد، از این‌رو طبق گزارش نهاد حقوق بشری کنوانسیون اروپایی^۱، آسیب‌های جبران‌ناپذیر ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای^۲ از مرزهای ملی فراتر رفته و مفاهیم سنتی قانون را به چالش می‌کشد. بر اساس گزارش‌های جدید منتشرشده توسط شبکه اروپایی نهادهای ملی حقوق بشر^۳ در مورد عملکرد کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۴ در خصوص پیش‌بینی عواقب اساسی تغییرات آب و هوایی کاملاً مشخص است که (ECHR)، در مواد ۲ و ۸ کنوانسیون بر حق

۱. کنوانسیون اروپایی حقوق بشر یکی از اسناد منطقه‌ای اروپایی است این سند به‌عنوان تنها موافقت‌نامه بین‌المللی حقوق بشری است که دولت‌های عضو و افراد می‌توانند در آنجا طرح دعوا کنند این کنوانسیون در سال ۱۹۵۳ لازم‌الاجرا شد.

۲. GHG: Greenhouse gas

۳. ENNHRI: European Network of National Human Rights Institutions

۴. European Convention on Human Rights (ECHR)

برخورداری از محیط زیست سالم و پاک تأکید می‌دارد. وضعیت کنونی، حق داشتن «محیط پاک و آرام» را تضمین نمی‌کند، از این رو این موضوع سبب تصویب یکسری قوانین در راستای تحقق اهداف مواد کنوانسیون شد؛ قوانینی همچون الزام به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ها حداقل تا ۲۵ درصد و تا سال ۲۰۲۰ که اقداماتی از این دست در دادگاه کشوریایی چون هلند، آلمان، بلژیک و سوئیس موجب صدور احکام قضایی علیه شرکت‌های ذی‌ربط در انتشار گازهای گلخانه‌ای شد (Dinah, 2011: 270).

۳.۲.۱. مفاد کمیسیون حقوق بشر اروپا و رویکرد مقابله با تخریب و آلودگی زیست‌محیطی

در قواعد مربوط به دادرسی در دادگاه‌های برخی دولت‌های اروپایی چون آلمان، فرانسه، هلند، بلژیک و استرالیا معتقدند که هر دولتی مجبور است برای محافظت از ساکنان خود سهم خود از انتشار جهانی گازها را کاهش دهد، درحالی که کمیسیون حقوق بشر اروپا به‌عنوان یکی از نهادهایی که رکن اتحادیه اروپایی است، هنوز موضوع مسئولیت فردی دولت در قبال آسیب‌های آب و هوایی را در نظر نگرفته است. کمیسیون اروپایی حقوق بشر به‌صورت مداوم یادآوری کرده است که صلاحیت دادگاه برای تحقق اهداف ماده ۱ کمیسیون^۱ «در درجه اول شامل قلمرو تحت حاکمیت دولت‌ها» است، اما ممکن است به‌طور استثنایی شامل «اقدامات کشورهای عضو باشد که اقداماتشان در خارج از قلمرو خود نیز اثراتی را ایجاد یا تولید نماید» نیز بشود. اگرچه تأثیرات تولید گازهای گلخانه‌ای در خارج از قلمرو می‌تواند اصولاً متناسب با این توصیف باشد، اما دیوان هرگز آسیب زیست‌محیطی فرامرزی را در نظر نگرفته است و این در رویه‌های بعدی دیوان قابل اصلاح و تجدیدنظر است. فرضاً اگر دادگاه حقوق بشر اروپا به شکایت قربانیان بالقوه در معرض آسیب‌های عمومی آب و هوایی اجازه طرح دعوا دهد، حداقل برای صدمات سرزمینی ایجادشده، این دادگاه، صلاحیت رسیدگی لازم را دارد و می‌تواند رأیی مشابه رأی دادگاه عالی هلند و دادگاه فدرال آلمان صادر کند که هنگام تهدید حق زندگی و یکپارچگی جسمی، یا تهدید حق مالکیت، در مواردی که دلیل و علل ایجاد چنین مشکلاتی تغییرات خطرناک آب و هوایی باشد صلاحیت دادگاه اعمال می‌شود. کمیسیون حقوق بشر اروپا نیز این امر را مورد توجه قرار داده است که «در همه تصمیمات، امور مربوط به کودکان و منافع آنها باید از اهمیت بالایی برخوردار باشد». این رویکرد کمیسیون با هدف اساسی اساسنامه شورای اروپا، یعنی «حفظ جامعه بشری و تمدن» و وعده منشور سازمان ملل برای «نجات نسل‌های بعدی» مطابقت دارد (Keller & Heri, 2022: 14).

۱. بر اساس ماده ۱ ممکن است یک دولت صلاحیت آن را داشته باشد که به تخلف دولت‌های دیگر در خصوص انتشار گازهای گلخانه‌ای استناد کند.

۲.۲.۳. طرح شکایت فردی با عناوین زیست‌محیطی در دادگاه حقوق بشر اروپا

در ۳ سپتامبر ۲۰۱۹، شش کودک و بزرگسال پرتغالی (۸ تا ۲۱ ساله) دادخواستی را علیه ۳۳ کشور عضو شورای اروپا (دادگاه اروپا) به دادگاه حقوق بشر اروپا ارسال کردند (همه ۲۷ عضو اتحادیه اروپا به‌علاوه انگلستان، سوئیس، نروژ، روسیه، ترکیه و اوکراین) که با توجه به تأثیر عمیق، مداوم و شدیدی که تغییرات اقلیم بر آنها وارد می‌کند و همچنین عواقبی که خواهان‌ها متحمل می‌شوند و در آینده متحمل خواهند شد، نقض‌هایی صورت می‌گیرد که موضوع کاملاً در چارچوب حقوق آنها و تأثیر آن در زندگی خصوصی و خانواده آنهاست. با توجه به مواد ۲ و ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر (ECHR)، آنها همچنین استدلال کردند که تأثیرات فزاینده تغییرات اقلیمی که قرار است در طول زندگی متحمل شوند، بر اساس ماده ۱۴ کنوانسیون، حقوق آنان را نقض می‌کند از این‌رو با توجه به مواد ۲ و ۸ کنوانسیون، خواهان‌ها مدعی شده‌اند که انتشار آلاینده‌های آب و هوایی در قلمرو این کشورها و عدم اقدام مؤثر در کاهش سهم خود از آلاینده‌ها، صادرات و واردات سوخت‌های فسیلی و مشارکت در انتشار آلاینده‌ها در خارج از قلمرو این دولت‌ها (برای مثال از طریق استخراج سوخت‌های فسیلی در جای دیگر یا تأمین مالی آن) حق آنان را نقض خواهند کرد این خواسته به‌دلیل محدودیت‌های ناشی از حاشیه صلاحدید و غیرممکن بودن اقدامات قانونی همزمان در ۳۳ کشور در زمینه تغییرات آب و هوایی و نامشخص بودن سهم هریک از این دولت‌ها در کاهش آلاینده‌ها، استناد به مسئولیت مشترک دولت‌ها و نقض تعهدات آنان، رسیدگی نشد. جدا از موضوع در نظر گرفتن حاشیه صلاحدید و چگونگی رسیدگی به خواسته خواهان‌ها، این رویداد بیانگر وخامت وضعیت محیط زیست و نگرانی نسل جدید از ناامنی‌های ناشی از آلودگی و تخریب‌هایی است که سودجویان را از حقوق نسل‌های آینده غافل کرده است. همچنین بیانگر مسئولیت دادگاه‌های حقوق بشر در رسیدگی جدی به نقض حقوق بشر در این زمینه است (Clark et al., 2020: 1).

در بررسی نهادها و سازمان‌های اروپایی چشم‌انداز امیدوارکننده‌ای از برنامه‌ریزی‌های منسجم جهت مقابله با تخریب‌ها و جرائم زیست‌محیطی مشاهده می‌شود و نقش کمیسیون حقوق بشر در ارتباط دادن حق حیات و حق بر داشتن محیط زیست سالم به‌عنوان پایه و اساس حق حیات می‌تواند مسیر جدیدی را در مقابله با آسیب‌های جدی به محیط زیست از منظر حفظ حقوق بشر ایجاد کند. نهادهای حقوق بشری منطقه‌ای با پیوند منطقی و صحیح حقوق بشر و محیط زیست می‌توانند حفاظت از محیط زیست در مقابل تخریب‌ها و آلودگی‌ها را بخشی از وظایف خود به‌مثابه حفاظت از حق حیات بدانند و در ارتقا و تحقق این حق مساعی خود را بکار گیرند.

۴. دیوان آمریکایی حقوق بشر و رویکرد مقابله با آسیب‌های زیست‌محیطی

دیوان آمریکایی حقوق بشر^۱ نیز تعهد دولت‌های عضو کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر به جلوگیری از خسارت‌های زیست‌محیطی را مدنظر قرار داده است. دیوان ماهیت عرفی تعهد را برای جلوگیری از خسارت زیست‌محیطی فرامرزی در بند ۱۲۹ اساسنامه این دیوان اعلام کرده است. دیوان آمریکایی حقوق بشر تصریح می‌کند که اصل تعهدات زیست‌محیطی مشابه تعهد عمومی برای جلوگیری از نقض حقوق بشر است و محدود به روابط بین دولتی نیست (بند ۱۳۳). دیوان آمریکایی حقوق بشر همچنین خصلت عرفی الزام به همکاری را تأیید کرده است (بند ۱۸۴). این تعهد شامل وظایف خاص در مورد اطلاع‌رسانی قبلی و به‌موقع، همراه با مشاوره و مذاکره با حسن نیت با کشورهای است که ممکن است به‌صورت بالقوه متضرر شوند (بندهای ۱۸۶-۲۰۵). موضوع مشارکت عمومی مندرج در بندهای ۲۲۶-۲۳۲ و دسترسی به عدالت در بندهای ۲۳۳-۲۴۰ همه در ارتباط با تعهد عمومی دولت‌ها برای حفاظت از محیط زیست است. رویکرد دادگاه در مورد «صلاحیت قضایی» در ماده ۱۰۱ کنوانسیون آمریکایی، معیارهای فراسرزمینی را در خصوص جلوگیری از خسارات فرامرزی را که بخشی از ماده ۲۶ کنوانسیون آمریکایی است در صلاحیت خود مدنظر قرار داده است (Aboagye & Vega, 2018: 22).

۱.۴. پیوند حقوق بشر و حقوق محیط زیست در دادگاه بین آمریکایی و کنوانسیون حقوق بشر

دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر نیز بارها اراده خود را برای ادغام ابعاد مختلف حقوق بشر از جمله محیط زیست تأیید کرده است. یکی از نمونه اقدامات دیوان حقوق بشر آمریکایی در سال ۲۰۱۰ در پرونده «سارایاکو» علیه اکوادور است؛ پرونده‌ای که در آن مردم بومی سارایاکو علیه دولت اکوادور به‌دلیل اجازه دادن به یک شرکت نفتی برای انجام اکتشاف نفت بدون مشورت قبلی شکایت کردند. دیوان، به‌عنوان یک اصل کلی حقوق بین‌الملل، تعهد دولت‌ها را برای اطمینان از یک فرایند مشورتی معنادار قبل از اینکه حقوق مردمان بومی و محیط آنها تحت تأثیر یک پروژه یا برنامه قرار گیرد، تعیین کرد. یکی از راه‌های حفاظت از حقوق بشر در زمینه محیط زیست آنان، اتخاذ به‌موقع اقدامات موقت با هدف حفاظت مؤثر از محیط‌زیست در مقابل خطرات و تهدیدهای شرکت‌هایی است که با اقدامات خود موجب

۱. دیوان آمریکایی حقوق بشر به‌عنوان یک نهاد مستقل حقوقی از سال ۱۹۷۸ ایجاد شد. این نهاد مسئولیت اجرا و تفسیر میثاق سان خوزه را بر عهده دارد (میثاق سان خوزه، همان کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر است که در سال ۱۹۷۸ لازم‌الاجرا شد).

آلودگی‌های آب و هوایی شوند این امر موجب پل زدن میان حفاظت از محیط زیست و حقوق بشر خواهد شد (Auz, 2018: 3).

پروتکل الحاقی کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر ۱۹۶۹ در زمینه حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مصوب ۱۴ نوامبر ۱۹۸۸ در سان سالوادور است که حاوی اصلی در زمینه حق بر محیط زیست است. در ماده ۱۱ این پروتکل تحت عنوان حق بر محیط زیست سالم آمده است: «هر فردی حق دارد در محیط زیست سالم زندگی کند و از خدمات عمومی اساسی بهره‌مند گردد. دولت‌های عضو متعهد می‌شوند که حراست، حفاظت و بهبود محیط زیست را ترویج کنند» در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست جلوگیری از آلودگی مورد تأکید قرار گرفته و معیارهای جهانی مشترک جهت به نظم در آوردن اعمالی خاص و یا ممنوع ساختن برخی فعالیت‌ها اتخاذ شده است (پورهاشمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۷). در همه سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی حقوق بشری پیوند میان تأمین حقوق اساسی بشر و حق بر داشتن محیط زیست سالم به‌درستی قابل درک است، بدون شک موضوع مقابله با جرائم زیست‌محیطی و جلوگیری از تخریب‌ها و آسیب‌های زیست‌محیطی به‌عنوان موضوعات حقوق بشری و با جدیت بیشتری پیگیری می‌شوند. چشم‌انداز مقابله با تخریب‌های زیست‌محیطی در قالب حفظ حقوق بشری، ظرفیت ایجاد صلاحیت مؤثرتر برای دولت‌ها در مقابله با جرائم زیست‌محیطی را در برخواهد داشت. بررسی پرونده‌های مربوط به افراد و گروه‌ها و سازمان‌های غیردولتی و دولتی، که جرائم زیست‌محیطی را به‌عنوان تهدید حقوق نسل حاضر و نسل‌های آتی می‌دانند و تحت چنین عناوینی در محاکم حقوق بشری طرح دعوا می‌کنند زمینه مناسبی را جهت مقابله جدی جامعه بین‌المللی با جرائم زیست‌محیطی فراهم می‌کند.

۵. سایر نهادها و سازمان‌های بین‌المللی و جرائم زیست‌محیطی

تعداد زیادی از نهادها و سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای از جهات متفاوتی در شکل‌دهی رویه دولت‌ها در مقابله با جرائم زیست‌محیطی ناشی از تخریب و آلودگی دارای نقش تعیین‌کننده و جدی هستند. نهادهایی چون اتحادیه اروپا و نهادی مالی همچون گروه اقدام مالی که در کنترل پولشویی ناشی از عواید جرائم زیست‌محیطی نقش مهمی را به عهده دارند و یا شورای امنیت به‌عنوان رکن اصلی سازمان ملل در حفظ امنیت و صلح جهانی می‌توانند نقش اساسی در مقابله با جرائم زیست‌محیطی بین‌المللی داشته باشد.

۵.۱. اتحادیه اروپا و جرائم زیست‌محیطی بین‌المللی

اتحادیه اروپا^۱ بر اساس سازمان‌های منطقه‌ای اروپا در سال ۱۹۹۲ به وجود آمد. نقش اتحادیه اروپا و ارکان تشکیل‌دهنده آن در شکل‌گیری قواعد حقوق بین‌الملل در مناطق اروپایی و حتی در سایر مناطق بسیار چشمگیر است، اتحادیه اروپا دارای ارکانی چون پارلمان اروپایی، شورای اتحادیه اروپا، کمیسیون اروپایی و دیوان دادگستری اتحادیه اروپایی است که می‌تواند نقش مؤثر و تعیین‌کننده‌ای در اجرای قواعد زیست‌محیطی در مقابله با تخریب و آلودگی‌ها داشته باشد، در حالی که در اروپا، جرائم زیست‌محیطی به عنوان جرائم غیر سازمان‌یافته و گاهی سازمان‌یافته، علیه حیات وحش، جنگل‌ها و اغلب با حمل‌ونقل زباله‌های خطرناک در حال گسترش است. در این میان اتحادیه اروپا به عنوان مهم‌ترین بلوک اقتصادی و تجاری در جهان در مرکز این نگرانی‌ها قرار گرفته است و به عنوان یکی از مقاصد اصلی ترانزیت تجارت غیرقانونی است که با جرائم زیست‌محیطی مرتبط است. منابع طبیعی منحصربه‌فرد کشورهای عضو مانند رومانی یا لهستان و تقاضای قابل توجه برای دفع زباله ارزان در کشورهایی مانند ایتالیا، مجارستان و آلمان، اروپا را به محلی برای فعالیت قاچاقچیان تبدیل کرده است (Sollund et al., 2016: 99). عواقب همه اینها، نه تنها برای محیط‌زیست، بلکه برای کل اقتصاد و جامعه اروپا که به تعادل طبیعی شکننده و تضمین‌شده توسط اکوسیستم‌های آن متکی است، ویرانگر است. با وجود این علی‌رغم سابقه قوی حمایت‌های زیست‌محیطی در دولت‌های عضو اتحادیه اروپا، کشورهای عضو و اتحادیه به طور کلی فاقد ابزار کافی برای مقابله با جرائم زیست‌محیطی‌اند، اگرچه در این خصوص اقداماتی به عمل آمده، اما آن گونه که انتظار می‌رود در راستای مقابله جدی با جرائم زیست‌محیطی اقدام عملی صورت نگرفته است.

شورای اروپا به عنوان یکی از ارکان اتحادیه، بارها جرائم زیست‌محیطی را به عنوان یکی از مهم‌ترین تهدیدهای امنیتی به رسمیت شناخته است و از سال ۲۰۰۸ آن را به عنوان یک اولویت در مبارزه با جرائم سازمان‌یافته و جدی بین‌المللی در اتحادیه اروپا قرار داده و همکاری بین آژانس‌های ملی را ارتقا بخشیده‌اند. بنابراین ترجمه این چشم‌انداز به ابزاری که اتحادیه اروپا برای مقابله با جرائم زیست‌محیطی نیاز دارد، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. کمیسیون اروپایی به عنوان رکن دیگر اتحادیه، عنوان می‌دارد که «جرم زیست‌محیطی شامل اعمالی است که تخطی از قوانین زیست‌محیطی و صدمه یا خطر قابل توجهی برای محیط زیست و سلامت انسان ایجاد می‌کنند» در دستورالعمل شماره (۹۹/۲۰۰۸ / EC)، جرائم مربوط به آلودگی‌های ناشی از ضایعات خطرناک، استفاده یا انتشار مواد خطرناک، قاچاق گونه‌ها و تهدید زیستگاه‌های محافظت‌شده و میزان پوشش تعاریف ارائه‌شده در این خصوص، نیاز به وضوح بیشتری دارد (Lornzo & Bianchi, 2016: 8).

۵.۱. اقدام عملی در مقابله با جرائم زیست‌محیطی در اروپا

1. European Union(EU)

اقدام علیه جرائم زیست‌محیطی در اروپا، به‌طور معمول توسط سه نهاد اصلی در مراحل ملی، اروپایی و بین‌المللی انجام می‌شود که فعالان این حوزه‌ها شامل نهادهای اجرایی، قضایی و جامعه مدنی هستند. اینها شامل همه بازیگران مربوطه می‌شوند که مسئولیت طراحی، نظارت، تحقیق، پیگرد قانونی و تحریم جرائم زیست‌محیطی را دارند. **در سطح بین‌المللی**، نهادهای کنوانسیون سازمان ملل متحد (شامل سایتس، مارپول، کنوانسیون بازل) توسط نهادها و سازمان‌های تخصصی ملل متحد (به‌ویژه UNODC، UNECE، UNEP، UNICRI) و سایر نهادها یا سازمان‌های منطقه‌ای مانند سازمان جهانی گمرک دست‌اندرکارند و سازمان‌های بین‌المللی همچون اینترپل در سطح اروپا، تمام نهادهای نظارتی و قانونگذار اتحادیه همچون (کمیسون، پارلمان و شورا) و همچنین دادگاه‌ها و آژانس‌ها (برای مثال یورپول، یوروژوست و فرونتکس) درگیرند. **در سطح ملی**، نهادهای نظارتی، مقامات اداری، دادستان‌ها، دادگاه‌ها، گمرک، پلیس و نهادهای جامعه مدنی بسته به کشور عضو در نظر گرفته‌شده، در سطوح و درجات مختلف درگیرند. یورپول از کشورهای عضو در مبارزه با جرائم زیست‌محیطی حمایت می‌کند و با جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و گسترش اطلاعات مربوط به پرونده، از مقامات اجرای قانون ملی حمایت می‌کند. یوروژوست یک آژانس اتحادیه اروپاست که با همکاری قضایی در امور کیفری، حمایت از فعالیت‌های مقامات ملی و تسهیل همکاری آنها را مدیریت می‌کند. در هر کشور عضو اتحادیه اروپا ناهماهنگی‌هایی از نظر نوع و شدت اعمال مجازات مجرمان مانند حبس، جزای نقدی، جریمه، وجود دارد. تعدادی از اقدامات برای مقابله با جرائم زیست‌محیطی را نیز می‌توان در زمینه‌های مختلف (اجرای قانون، پیشگیری و غیره) مشاهده کرد (Sollund et al., 2016: 105).

اتحادیه اروپا در سال ۱۹۹۸ در استراسبورگ فرانسه کنوانسیون به تصویب دول اروپایی رساند که در آن هدف از اعمال تدابیر کیفری برای محیط زیست، تأثیر آن در پیشگیری از آلودگی‌های زیست‌محیطی عنوان شده است. این کنوانسیون تعهد کشورها را از طریق حمایت کیفری و تعقیب و مجازات عاملان ورود آلودگی‌های مختلف و فرامرزی و در چارچوب اصل پیشگیری مورد پوشش قرار می‌دهد. در راستای اصل پیشگیری، ماده ۲ آن اشعار می‌دارد: دولت‌های عضو متعهدند تا تدابیر مناسب و ضروری را با جرم انگاری آلودگی‌های زیست‌محیطی در نظام حقوقی داخلی خود وارد کنند پیش‌بینی و تصویب قوانین مناسب داخلی در تحقق پیشگیری از ایراد صدمات زیست‌محیطی بین‌المللی نقش مؤثری خواهد داشت و به کاهش جرائم بین‌المللی (در چارچوب این کنوانسیون نیز کمک خواهد کرد (میرعباسی و رضایی، ۱۳۹۸: ۱۴۹). در میان تلاش‌های منطقه‌ای، اتحادیه اروپا با وجود مشکلات عدیده‌ای جهت دستیابی به وضعیت مطلوب، در جرم‌انگاری جرائم زیست‌محیطی، اتحادیه

اروپایی همیشه در امر حفاظت از محیط زیست نسبت به سایر مناطق پیشتاز بوده است (Shraddha, 2013: 47). آنچه از گزارش‌های به‌دست‌آمده از وضعیت اقدام در مقابله با تخریب‌های زیست‌محیطی و مرتکبان جرائم مربوطه در دولت‌های عضو اتحادیه اروپا حاصل می‌شود آن است که در کشورهای اروپایی نیز نهادها و سازمان‌های ملی و بین‌المللی نسبتاً توانسته‌اند تأثیراتی بر پیشگیری و مقابله با تخریب‌ها و جرائم زیست‌محیطی داشته باشند که ادامه این روند و جدیت بیشتر نهادها و سازمان‌های ذی‌ربط می‌تواند از توسعه و گسترش آسیب‌ها و تخریب‌های زیست‌محیطی به‌طور شایان توجهی جلوگیری کند. ۲۷ دولت عضو اتحادیه اروپا هستند و هرگونه تصمیم در ارگان‌های این اتحادیه بر اعضا و حتی سایر دولت‌های مرتبط نیز اثر مستقیم دارد.

۵.۲. اقدامات گروه اقدام مالی در اعلان هشدارها بر جرائم زیست‌محیطی

گسترش نقش‌آفرینی، اقدامات و عکس‌العمل نهادها و سازمان‌هایی که به‌طور مستقیم با موضوع و مسائل زیست‌محیطی درگیر نیستند، بیانگر وخامت اوضاع و خطراتی است که محیط زیست بشر را تهدید می‌کند. ۷ دسامبر ۲۰۲۱ رئیس گروه ویژه اقدام مالی^۱، دکتر مارکوس پلیر، در کنفرانس گسترده‌ای که شامل بخش‌های عمومی، خصوصی و غیرانتفاعی می‌شد، خواستار تلاشی جهانی برای حذف کسب منافع غیرقانونی از محل درآمد جرائم زیست‌محیطی شد. بر اساس بررسی‌های به‌عمل‌آمده از منابع معتبر علمی جرائم زیست‌محیطی سالانه حدود ۱۱۰ تا ۲۸۱ میلیارد دلار سود مجرمانه ایجاد می‌کند، دکتر پلایر در سخنان افتتاحیه خود در کنفرانس سال ۲۰۲۱ گفت: «مقابله با پولشویی مرتبط با جرائم زیست‌محیطی، که اغلب نادیده گرفته شده یک راه‌حل بسیار بزرگ‌تر برای کمک به حفاظت از آب‌وهواست که در حال حاضر، خیلی اوقات، جنایتکاران و باندهایشان در حال فرار از آن هستند آنها میلیاردها دلار از طریق غارت سیاره ما به‌دست می‌آورند»^۲.

در این کنفرانس، برای اولین بار، روسای سازمان‌های بین‌المللی از جمله دفتر مواد مخدر و جرائم سازمان ملل متحد^۳، برنامه محیط‌زیست سازمان ملل متحد^۴ و کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های در

۱. Financial Action Task Force گروه ویژه اقدام مالی یک سازمان بین‌دولتی است که در سال ۱۹۸۹ با ابتکار کشورهای گروه هفت (فرانسه، آلمان، انگلیس، ژاپن، ایالات متحده آمریکا، کانادا و ایتالیا) با نگرش به سیاست‌های توسعه برای مبارزه با پولشویی شکل گرفت. دبیرخانه این سازمان در مقر سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در پاریس است.

۲. Fatf Report, 'Money Laundering from Environment Crime', July 2021, FATF/OECD 2021:10

۳. United Nations Office On Drugs and Crime (UNODC)

۴. United Nations Environment Programme (UNEP)

معرض خطر انقراض جانوران و گیاهان وحشی^۱ با اعضای FATF ملاقات کردند و درباره چگونگی توسعه مشارکت برای مقابله با پول کثیف که به دامن زدن به جنایات زیست‌محیطی کمک می‌کند، بحث کردند. کنفرانس ۲۰۲۱ FATF تحت ریاست آلمان، کمک به کشورها برای پیگیری پول‌های مرتبط با جنایات زیست‌محیطی، شناسایی و مختل کردن شبکه‌های جنایتکار سازمان‌یافته درگیر را در اولویت کار خود قرار داده است. این کنفرانس بر دو موضوع متمرکز بود: ۱. چگونه کشورها و بخش خصوصی می‌توانند قرار گرفتن خود در معرض جریان‌های مالی ناشی از جرائم زیست‌محیطی را ارزیابی کنند؛ ۲. چگونه کشورها، سازمان‌های بین‌المللی و بخش خصوصی می‌توانند با یکدیگر برای مبارزه با این تهدید همکاری کنند.^۲

۵.۲.۱. پولشویی و جرائم زیست‌محیطی

از نظر اعضای حاضر کنفرانس ۲۰۲۱، پروژه فعلی بررسی‌های گروه اقدام مالی بر موضوع گسترده شدن جرائم زیست‌محیطی و ارتباط آن با خطرهای پولشویی^۳ و تأمین مالی تروریسم^۴ (TF) متمرکز است. این کار بر تجزیه و تحلیل جریان‌های مالی مرتبط با اشکال مرتبط جرائم زیست‌محیطی به منظور افزایش آگاهی از خطرهای مربوط به ML/TF و اطلاع‌رسانی به کار احتمالی بیشتر در مورد پیامدهای سیاستگذاری بالقوه استوار است. مرحله اول این پروژه از ژوئن ۲۰۲۰ در درجه اول به دنبال بررسی روش‌های فعلی است که مجرمان برای پولشویی از جنایات زیست‌محیطی استفاده می‌کنند و آگاهی بخش‌های عمومی، خصوصی و جامعه مدنی را در مورد مقیاس و ماهیت خطرهای ML را افزایش می‌دهد. کشورها باید هماهنگی بین سازمانی و ظرفیت عملیاتی خود را برای پیگیری تحقیقات مالی در مورد جرائم زیست‌محیطی تقویت کنند. این شامل تقویت سیاست و هماهنگی عملیاتی بین بازرسان مالی و جرائم زیست‌محیطی است.^۵

دو کنوانسیون بین‌المللی در سازمان ملل به عنوان مکانیسم مناسبی جهت مقابله با تهدیدها و جرائم زیست‌محیطی مطرح‌اند که دولت‌ها از این طریق نیز می‌توانند با جرائم زیست‌محیطی مقابله کنند (کنوانسیون علیه جرائم سازمان‌یافته فراملی) و UNCAC (کنوانسیون ملی متحد علیه فساد) دولت‌ها می‌توانند از این معاهدات برای مقابله با تهدیدهای زیست‌محیطی استفاده کنند (Amico, 2021: 2). عملکرد یک نهاد بین‌المللی همچون گروه اقدام مالی در اعلام موضع نسبت به جرائم زیست‌محیطی

2. Convention on International Trade in Endangered species of Wild Fauna And flora (CITES)

3. <https://www.fatf-gafi.org/7> December 2021

4. Money laundering (ML)

5. Terrorist financing

6. FATF, Annual Report, 2020-2021:9

بیانگر وضعیت خطرناک و غیرقابل قبول عواقب و پیامدهای گسترش این جرائم در جهان است. از طرفی اقدام عملی نهاد تأثیرگذار بین‌المللی چون گروه اقدام مالی، می‌تواند در ایجاد زمینه و انگیزه برای جامعه بین‌المللی در کل به‌عنوان ذی‌نفعان بهره‌برداری از محیط زیست سالم، جهت مقابله با جرائم زیست‌محیطی بسیار کارساز است. با همکاری و الزام اعضای این گروه، ردیابی درآمدهای ناشی از جرائم زیست‌محیطی تسهیل می‌یابد و موجبات مقابله جدی با تهدیدهای ناشی از تخریب و آلودگی بیشتر فراهم می‌گردد. هدف از دقت در موضع این نهاد بین‌المللی، نقشی است که می‌تواند در دولت‌های غیرعضو نیز ایفا کند، زیرا گروه اقدام مالی با به‌کارگیری سیاست‌های فشار و تحریم در خصوص ارتباطات مالی بر دولت‌های غیرعضو نیز تأثیرگذارند.

۵.۳. شورای امنیت و جرائم زیست‌محیطی

از آنجا که شورای امنیت مسئول اصلی حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است و تهدید صلح و امنیت بشری صرفاً از طریق جنگ و اقدامات نظامی خدشه‌دار نشده، بلکه یکی از تهدیدهای ویرانگرتر از جنگ و اقدامات نظامی برای امنیت بشر، تهدیدها و چالش‌های زیست‌محیطی همچون تغییرات اقلیمی که هم‌اکنون بشر با آن دست به‌گریبان است و یا آلودگی‌های آبی که با تأثیرگذاری بر تهدید منابع آب و غذا، ایجاد درگیری و جنگ، گسترش فقر، افزایش مهاجرت‌های درون و برون‌مرزی، تأثیر بر مرزهای جغرافیایی و تهدید سلامت بشر و گسترش بیماری‌های واگیردار و خطرناک، صلح و امنیت بین‌المللی را تهدید می‌کنند، از این‌رو زمان آن فرا رسیده که شورای امنیت به‌عنوان نهادی که وظیفه اصلی آن حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است، اراده عمومی دولت‌ها را در راستای جلوگیری از تخریب و آلودگی بیشتر در محیط زیست برانگیزد. بر اساس گزارش برنامه محیط زیست ملل متحد در سال ۲۰۰۷ یکی از مهم‌ترین دلایل تنش و جنگ در دارفوی سودان، فرسایش خاک و بیابان‌زایی بود که نتیجه تغییرات اقلیمی است، زیرا بارش باران در این ناحیه تا ۴۰ درصد کاهش یافته بود. همچنین در سال ۲۰۰۶ افزایش درجه حرارت هوا و افزایش آفات نباتی موجب نابودی محصولات کشاورزی در استرالیا، اوکراین، آرژانتین و آمریکای شمالی شد که در نتیجه قیمت محصولات کشاورزی به طرز باورنکردنی افزایش یافت (احمدنژاد و افشنگ، ۱۳۹۷: ۴).

بر اساس گزارش UNHCR¹ در سال ۲۰۰۸ تعداد ۲۰ میلیون نفر به دلیل فجایع طبیعی و تغییرات ناگهانی آب و هوایی مهاجرت کردند. بر اساس گزارش سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۰ تعداد ۱۵۰ نفر بر اثر تغییرات اقلیم جان خود را از دست دادند (UNHCR, 2008).

1. The UN Refugee Agency

۵.۳.۱. نقش شورای امنیت در مقابله با تهدید صلح و امنیت بین‌المللی ناشی از جرائم زیست‌محیطی

پیامد آلودگی‌ها و آسیب‌های ناشی از جرائم زیست‌محیطی، به‌طور مستقیم به حفظ امنیت در جامعه بشری مربوط می‌شود، به همین دلیل است که رسیدگی به این موضوع جزئی از وظایف این شورا محسوب می‌شود و اعضای شورا نیز متوجه این مسئله شده‌اند که پیامدهای ناشی از آلودگی‌ها و تخریب محیط زیست تا چه حد می‌تواند تهدیدآمیز باشد. موافقت با پیشنهاد دولت انگلیس در سوم آوریل ۲۰۰۷ و برگزاری نشست ۵۶۶۳ مذاکرات علنی در زمینه گرم شدن زمین در شورای امنیت در راستای توجه به این‌گونه مخاطرات صورت گرفت. در نامه درخواست نماینده انگلیس جهت برگزاری نشست مذکور، به پیامدهای امنیتی بحران گرم شدن زمین مانند وقوع مخاصمات اشاره شده است. علت بررسی این مسئله توسط شورای امنیت این بود که در میان گروهی از دولت‌هایی که با طرح مسئله در شورا موافق بودند، مسئله را جزئی از سیاست پیشگیری از وقوع مخاصمات می‌دانستند که خود ابزاری برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی به‌شمار می‌رود. در این میان گروه کشورهای اروپایی، کشورهای جزیره‌ای کوچک، بنگلادش و برخی از کشورهای در حال توسعه که به‌نوعی قربانی تغییرات جوی بودند، با طرح این مسئله بیشتر از سایرین موافق بودند. بان کی مون دبیر کل ملل متحد در ۷ ژوئیه ۲۰۱۰ در اظهارات خود به شورای امنیت اذعان داشت که مخاصمه مسلحانه غالباً در نتیجه فقدان حاکمیت مؤثر و رقابت بر سر منابع و اختلافات فرقه‌ای، تغییرات جوی، افزایش بیابان‌ها و عوامل دیگری است که در بروز مخاصمات نقش دارند. شورای امنیت در قطعنامه‌های مربوط به آفریقای مرکزی و کنگو، تخریب‌های زیست‌محیطی را در کنار سایر موارد، از جمله دلایلی دانسته است که می‌تواند تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی باشد. مطابق مواد ۴۱ و ۴۲ اساسنامه سازمان ملل متحد، شورای امنیت، برای حفظ و بازگرداندن صلح و امنیت بین‌المللی اختیار تصمیم‌گیری دارد. امنیت زیست‌محیطی بخش جدایی‌ناپذیر امنیت ملی است (اخوان کاظمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱) و امنیت ملی نیز پایه اصلی تأمین امنیت بین‌المللی است و این همان دلیلی است که ورود شورای امنیت به موضوع حفاظت از محیط زیست و مقابله با آسیب‌ها و تخریب‌های زیست‌محیطی را که اغلب در ذیل عنوان جرائم زیست‌محیطی مطرح می‌شوند، توجیه می‌کند. شورای امنیت تاکنون به‌جز مواردی که جرائم زیست‌محیطی در زمان وقوع مخاصمات مسلحانه به‌وقوع پیوسته توصیه‌ای نکرده و یا تصمیمی اتخاذ نکرده است. درحالی‌که بیشترین میزان تخریب‌ها و آلودگی‌های ناشی از جرائم زیست‌محیطی در حالت صلح اتفاق می‌افتد، اما شورای امنیت تاکنون توصیه و یا تصمیمی در خصوص جرائم در حال صلح ارائه نکرده و از این‌رو وظیفه خود را در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی که بر اثر شدت و گسترش جرائم زیست‌محیطی مورد تهدید قرار گرفته، ایفا نکرده است. در بررسی اسناد بین‌المللی، شورای امنیت تنها نهادی است که

صلاحیت مقابله با جرائم زیست‌محیطی را به‌صورت جدی دارا بوده و می‌تواند در راستای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی اقدامات عملی به انجام برساند. این نهاد در اعطای صلاحیت مؤثرتر به دولت‌ها در جهت مقابله با جرائم زیست‌محیطی دارای جایگاه بی‌بدیلی است.

۶. نتیجه

نهادها و سازمان‌های بین‌المللی نقش تعیین‌کننده‌ای در ایجاد رویه برای دولت‌ها دارند. از آنجا که اغلب اعضای تشکیل‌دهنده نهادها و سازمان‌های بین‌المللی دولت‌ها هستند و همان‌گونه که در شکل‌گیری قواعد عرفی و معاهدات عام، نهادها و سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان محرک و آغازگر شکل‌گیری چارچوب عرف و معاهدات نقش خود را ایفا می‌کنند و از آنجا که مباحث مربوط به حقوق بشر و میثاق‌ها و سایر تعهدات و قطعنامه‌های مؤثر از نهادهای حقوق بشری آغاز و سپس در سازمان‌های بین‌المللی گسترده، تکمیل و منتج به نتیجه شدند، مباحث حقوق بین‌الملل محیط زیست نیز از جمله مباحثی است که ابتدا از نهادهای محلی، منطقه‌ای و سپس در سطح جهانی مطرح و منجر به نتیجه شده‌اند. محیط زیست بشر از جمله مباحثی است که به‌طور مستقیم با موضوع حقوق بشر مرتبط است و با توجه به مطالب عنوان‌شده در این نوشته قواعد تدوین شده، معاهدات عام و چندجانبه و حتی معاهدات منطقه‌ای و دوجانبه تاکنون نتوانسته جرائم و تخریب‌های زیست‌محیطی را مهار کنند. شدت و گستردگی تخریب‌های ناشی از جرائم زیست‌محیطی در حدی است که زندگی بسیاری از ساکنان زمین را مختل کرده است. آسیب‌ها جبران‌ناپذیر و اساساً تهدیدکننده حق حیات انسان و سایر موجودات زنده‌اند، از این‌رو اکنون جامعه جهانی آماده مقابله با تهدیدها و استفاده از ظرفیت‌های حقوق بین‌الملل برای مقابله جدی و مؤثر با این‌گونه تهدیدهاست و نهادها و سازمان‌های بین‌المللی نقش اساسی در ایجاد قواعد عرفی و تسهیل ایجاد عرف به‌وسیله توصیه‌ها و قطعنامه‌هایی دارد که می‌تواند موجودیت آن قواعد را به رسمیت بشناسد. مسئله مهم این است که رویه و عملکرد نهادها و سازمان‌های بین‌المللی، اعلامیه‌ها و قطعنامه‌های غیر الزام‌آور در این‌گونه مجامع بین‌المللی موجب جهت‌دهی و ایجاد رویه‌ای باثبات برای دولت‌ها، در مقابله با جرائم زیست‌محیطی می‌شود. موضوع ارائه دادخواست‌های افراد به دادگاه‌های منطقه‌ای حقوق بشری زمینه‌ساز شکل‌گیری نگرش صحیح دولت‌ها به موضوع جرائم زیست‌محیطی به‌عنوان جرائم علیه حقوق بشر و صلح و امنیت بین‌المللی است که این امر نیز می‌تواند به ایجاد زمینه‌ای مناسب و توجیه‌پذیر برای مقابله جدی دولت‌ها با جرائم زیست‌محیطی ناشی از تخریب‌ها و آسیب‌ها در این حوزه منجر شود؛ شبیه فراهم شدن زمینه مقابله دولت‌ها با دزدی دریایی و سایر جرائم بین‌المللی که دولت‌ها در مقابله با آنها دارای صلاحیت جهانی باشند.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۸). *حقوق بین‌الملل عمومی*. چ شصت و دوم، تهران: گنج دانش.
۲. ربکاوالاس، الگا مارتین ارتگا (۱۳۹۶). *حقوق بین‌الملل*. ترجمه سید قاسم زمانی، چ ششم، تهران: شهر دانش.
۳. موسی‌زاده، رضا (۱۳۹۷). *سازمان‌های بین‌المللی*. چ بیست و هفتم، تهران: میزان.

ب) مقالات

۴. احمدنژاد، مسعود و افشنگ، اشکان (۱۳۹۷). نقش شورای امنیت در مقابله با تغییرات اقلیمی به مثابه تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی "کنفرانس بین‌المللی جامعه و محیط زیست ۱۱ شهریور ۱۳۹۷".
۵. اخوان کاظمی، مسعود؛ حسینی، طیبه سادات و بهرام‌پور، فرشته (۱۳۹۸). مطالعه واکاوی تأثیر تغییرات آب‌وهوایی بر امنیت بین‌المللی. *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل* ۴۶، ۹-۳۹.
۶. پورهاشمی، سید عباس؛ طیبی، سبحان و نادری، شیما (۱۳۹۳). دادخواهی و مسئولیت بین‌المللی؛ ابزار مقابله با عدم ایفای تعهدات در خصوص تغییرات آب‌وهوایی. *فصلنامه انسان و محیط زیست*، ۳۱، ۷۶-۸۶.
۷. میرعباسی، محمدباقر و رضایی، محمدرضا (۱۳۹۸). مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از تخریب محیط زیست در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی. *مجله پژوهش‌های حقوق تطبیقی*، ۲۳، ۱۳۵-۱۵۷.
۸. مؤمنی‌راد، احمد؛ امیرخانی، آزاده و تیموری، زهره (۱۳۹۵). حفظ حقوق زیست‌محیطی بشر در قراردادهای نفتی. *دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی*، ۵(۱۱).

۲. انگلیسی

A) Books

1. Sollund, R., Stefes, C. H., & Germani, A. R. (Eds.). (2016). *Fighting environmental crime in Europe and beyond: The role of the EU and its member states*. London, UK: Palgrave Macmillan.

B) Articles

2. Aoife, N. (2021). Children's Rights and Climate Change at the UN Committee on the Rights of the Child: Pragmatism and Principle in *Sacchi v Argentina*, Available at: www.ejiltalk.org
3. Anton, D., & Shelton, D. L. (2011). Problems in environmental protection and human rights: A human right to the environment. *ANU College of Law Research Paper*, 11-17.
4. Boyd, D. R., & Keene, S. (2021). Policy Brief No. 1 Human rights-based approaches to conserving biodiversity: equitable, effective and imperative

5. Bodansky, D.(2017). The role of the international court of justice in addressing climate change: Some preliminary reflections. *Ariz. St. LJ* 49.
6. Baranwal, S. (2013). Criminal Liability for Environmental Crimes. *Journal of Criminal Justice and Security*, 11, 574-592.
7. Christina Voigt (2008). State Responsibility for Climate Change Damages. *Nordic Journal of International Law*, 77, 1–22.
8. Clark, P., Liston, G., & Kalpouzos, I. (2020). Climate change and the European Court of Human Rights: The Portuguese Youth Case. *Dostupno na: [https://www. ejiltalk.org/climate-change-and-the-european-court-of-human-rights-the-portuguese-youth-case/](https://www.ejiltalk.org/climate-change-and-the-european-court-of-human-rights-the-portuguese-youth-case/)*, (4. 2. 2021).
9. Donna, M. (2021). The Proposed Definition of Crime of Ecocide: An Important Step Forward, but Can Our Planet Wait?. Available at: [www. ejiltalk.org](http://www.ejiltalk.org)
10. Greene, A.. (2018). "The campaign to make ecocide an international crime: quixotic quest or moral imperative". *Fordham Envtl. L. Rev.*, 30, 1.
11. Giovanny Vega-Barbosa, Lorraine Aboagye, (2018), 'human rights and the protection of the Environment: the Advisory Opinion of the inter-American Court of Human rights' Available at: [www. ejiltalk.org](http://www.ejiltalk.org)
12. Giulia D'Amico (2021). tackling corruption as an enabler for environmental crime' Available at: <https://globalinitiative.net>.
13. Juan A. (2018). Why is the Inter-American Human Rights System Lagging on Climate Change?. ORIGINALLY PUBLISHED: January 11, 2018, Available at: www.openglobalrights.org.
14. Keller, H., & Heri, C. (2022). The Future is Now: Climate Cases Before the ECtHR. *Nordic Journal of Human Rights*, 1-22.
15. Lornzo, C., & Bianchi, M. (2016). Fighting Environmental Crime in Europe, Preliminary Report, *Istituto Affari Internazional*.
16. Savaresi, A. (2021). The UN HRC recognizes the right to a healthy environment and appoints a new Special Rapporteur on Human Rights and Climate Change' Available at: [www. ejiltalk.org](http://www.ejiltalk.org)

B) Documents

17. Draft article on state responsibility with commentaries thereto adopted by the international law commission, 1996, part 1, chapter III, Article 19.
18. UNHCR. 2008, Climate Change, Natural Disasters and human displacement perspective, Available at: www.unhcr.org/climate
19. <https://www.fatf-gafi.org/> 7 December 2021 – Financial Action Task Force (FATF) President Dr. Marcus Pleyer calls for a global push to take the illicit profits out of environmental crimes
20. <https://bigdeliacademy.com/1400/10/09/united-nations-human-rights-council-sinasalimi/>
21. <https://unfccc.int/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf>
22. UN, Convention on the Rights of the Child unedited version, CRC/C/88/D/104/2019
23. Dispute over the Status and Use of the Waters of the Silala (Chile v. Bolivia) Summary of the Judgment of 1 December 2022, Summary 2022/5 1 December 2022, p.28-38